

*Ржевський Г. М., кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології та педагогіки
гуманітарного інституту НУОУ (м. Київ)*

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ЗА КОНТРАКТОМ

В статті теоретично обґрунтовані і експериментально перевірені комплекс методів та засобів психологічної підготовки військовослужбовців служби за контрактом до навчально-бойової діяльності та визначено його ефективність.

В статье теоретически и экспериментально проверен комплекс методов и средств психологической подготовки военнослужащих службы по контракту к учебно-боевой деятельности и визначено его эффективность.

In the article in and experimentally theory the complex of methods and facilities of psychological preparation of servicemen of service is tested by contract to educational-battle activity and визначено his efficiency.

Сучасне озброєння, а також способи ведення збройної боротьби вносять серйозні зміни не тільки в галузі військової справи, в організацію управління військами, форми і способи бойових дій, також вимагають організувати і проводити з високою якістю і на високому рівні психологічну підготовку особового складу.

За оцінкою військових спеціалістів в сучасних збройних конфліктах із застосуванням звичайних видів зброї бойові психічні травми складуть в середньому 24%, а в умовах використання зброї масового ураження вони збільшаться до 28-40% всіх бойових санітарних втрат інших категорій військовослужбовців в наступний період бойових дій.

На жаль, в сучасних українських Збройних Силах основна увага приділяється інтенсивності бойової підготовки, яка, так би мовити, заміняє психологічну підготовку і менш всього враховується рівень розвитку психологічних якостей особистості. Тому тема психологічної підготовки військовослужбовців служби за контрактом до дій в екстремальних умовах є актуальною і підлягає науковому дослідженню.

Мета даної статті полягає у науково-теоретичному обґрунтуванні і експериментальній перевірці комплексу методів та засобів психологічної підготовки військовослужбовців служби за контрактом до навчально-бойової діяльності та визначення її ефективності.

Завдання полягає в дослідженні завдань, форм та методів ефективності психологічної підготовки військовослужбовців під час навчально-

бойової діяльності та виявленні ефективності їх дій.

Психологічна підготовка - постійно здійснюваний психолого-педагогічний процес впливу на воїна і військовий колектив. Головна задача цього процесу - сформувати психологічну стійкість, тобто психічні якості, які підсилюють у особового складу здатність діяти в складних і небезпечних ситуаціях сучасної війни, самовіддано, активно, ініціативно, уміло використовувати зброю і бойову техніку, успішно переносити найсудовіші випробування війни, будь-яке моральне і фізичне навантаження, в скрутні і критичні моменти володіти собою, проявляти стійкість, мужність, відвагу [2].

Центральна задача психологічної підготовки - виховувати у військовослужбовців служби за контрактом психологічну стійкість, вміння подавити в себе негативні емоції, викликані гнітючими факторами сучасної війни [1].

Завданням психологічної підготовки військовослужбовців-контрактників є: проведення заходів щодо зменшення психогенних втрат, надання військовослужбовцям психологічної допомоги під час бою і психологічної реабілітації після завершення бойових дій (у перервах між ними); забезпечення духовно-психологічної згуртованості і сумісності членів військових колективів.

Найважливішими завданнями психологічної підготовки є: формування у особового складу емоційно-вольової стійкості; здатність протистояти небезпеці; витримувати негативний емоційний та фізичний вплив на психіку у бойовій

Питання психології

обстановці; формування стійкості психіки; здатність зберігати активність і результативність діяльності у складних умовах бою.

Форми та методи психологічної підготовки військовослужбовців служби за контрактом. При плануванні занять по тактичній та іншим видам підготовки командир і вихователь повинні насамперед продумати: як моделювати процес введення в бойову ситуацію; які технічні засоби і в якій послідовності використовувати на занятті (тренажери, реальну бойову техніку і озброєння, засоби імітації); якими ввідними і діями визначеного противника створити у воїнів найбільш повне уявлення про процес і виконання бойової задачі; як створити систему труднощів і перешкод, з якими зустрічається воїн при виконанні своїх посадових обов'язків, конкретних задач в умовах бою; якими способами і прийомами мобілізувати його на успішне використання в цих умовах своїх знань, навичок і вмінь [3].

В бойових умовах найважливішою складовою психологічної стійкості військовослужбовців є військово-професійне навчання і всі компоненти, що з ним пов'язані. Віра в себе, з точки зору військової підготовленості, і свою зброю в останні декілька років стає все більш важливим фактором морального духу особистості військовослужбовця. Під час опитувань і індивідуальних бесід 42,1% десантників відзначили, що відчували астеничний стан, підвищену тривогу, страх, проявляли нервозність і почували себе невпевнено, якщо віра в уміння володіти зброєю і бойовою технікою була недостатньою.

Військовослужбовці направлялися в Афганістан після підготовки в навчальному центрі, тому основи військово-професійної майстерності, психічної стійкості до факторів бойових умов закладалися ще там, хоча загальний рівень сформованості якостей вимогливості, за свідченнями самих військовослужбовців, був низьким. Причина – невідповідність спланованих ситуацій бою реаліям бойових умов, особливо із спеціальностей бойового застосування, де військово-професійну підготовку довелося покращувати уже в реальних умовах бою. Фактор “ненавченості” був психологічною причиною оцінки простих ситуацій як екстремальних, спонукав до розвитку стану

фрустрації, що особливо характерний для періоду повної ізоляції.

Домінуючим фактором впливу на психіку воїна є участь у знищенні противника за допомогою зброї та бойової техніки, і пов'язаний з цим передбойовий стан напруги.

Встановлено, що перше реальне знищення противника для кожного військовослужбовця у психологічному плані набуває особистісного значення, яке здатне різко змінити психічний стан, що іноді призводить до небажаних наслідків – дестабілізації стійкості психічних процесів, порушення і зміни діяльності.

Тому найбільший ефект в підготовці військовослужбовців до сучасного бою перед противником досягається при комплексному проведенню тактичних занять в роті (батальйоні) на одному тактичному фоні, коли один підрозділ діє проти іншого.

В якості обов'язкових елементів учбово-бойової обстановки використовуються: смуги перешкод; спеціальні будівлі (дозволяючи відпрацьовувати питання захисту об'єкта від противника, ведення бою в самій будівлі); вогнево-штурмові смуги перешкод; вогневі, тактичні, інженерні, хімічні містечка (які моделюють вплив противника і специфіку виконуваних воїном бойових задач); обладнані ділянки місцевості для боротьби з танками на дальніх і ближніх підступах.

Комплексні тактичні заняття в більшій мірі дозволяють військовослужбовцю формувати уявлення про характер своєї бойової діяльності, виробити вміння і навички подолання труднощів, отримати впевненість в особистій здатності успішно вести боротьбу, в умовах ризику і небезпеки, з сильним, технічно оснащеним противником.

При плануванні занять доцільно передбачити послідовність зростання труднощів, щоб психічна напруга, яку випробовує воїн при виконанні найбільш легких, але ризикованих вправ, постійно перетворювалась з гнітючого явища в нейтральний для нього фактор, а по можливості і в мобілізуючий. Ускладнюючи вправи, підвищуючи темп діяльності і отримуючи від воїнів збереження стійких результатів рішення тактичних і вогневих завдань, командири і вихователі створюють

Питання психології

тим самим сприятливі умови для адаптації їх психіки до учбово-бойових ситуацій. Корисним в цьому плані є досвід командного складу частин підрозділів бундесверу [4].

Практичне здійснення системи учбово-виховної роботи припускає, щоб всі форми і методи педагогічного впливу мали чітку направленість і сприяли рішенню конкретних учбово-бойових завдань. Іншою важливою умовою є послідовність. Тільки систематичне подолання посильних, але постійно зростаючих труднощів готують емоційно-вольову сферу військовослужбовців до виконання все більш складних задач.

Згідно мети дослідження, було проведено теоретичне обґрунтування та експериментальну перевірку ефективності впливу комплексу методів та засобів психологічної підготовки на військово-професійну діяльність та функціональний стан військовослужбовців під час виконання навчально-бойових завдань. З урахуванням мети і завдань дослідження обстеженню підлягали військовослужбовці в кількості 20 чоловік. Дослідження проводились на базі тридцятої окремої бригади. Дослідження було проведено на протязі місяця. З отриманими цифровими показниками був проведений кореляційний аналіз з обчисленням коефіцієнту рангової кореляції Спірмена.

Організаційна робота виконувалась в три етапи. На першому етапі вивчався вплив на функціональний стан, працездатність військовослужбовців і індивідуально-психологічних особливостей соціально-психологічних факторів та інших умов життєдіяльності. В дослідженні брали участь дві групи військовослужбовців військової служби за контрактом: експериментальна - 14 чоловік, контрольна - 14 чоловік. Були визначені характеристики професійної діяльності та психологічні якості військовослужбовців.

На другому етапі досліджувались військовослужбовці контрольної і експериментальної груп, що здійснювали психологічну підготовку в ході навчальних занять згідно з програмою бойової підготовки та повсякденної життєдіяльності підрозділів. Метою було визначення рівня змін характеристик професійної діяльності

та психологічних якостей військовослужбовців.

На третьому етапі досліджувались військовослужбовці контрольної та експериментальної груп, причому з військовослужбовцями експериментальної групи на протязі місяця були організовані заняття із вправи №21 спеціального комплексу прийомів рукопашного бою (РБ-3), а контрольна група займалася згідно існуючої програми бойової підготовки. Метою було визначення та порівняння рівня характеристик професійної діяльності та психологічних якостей військовослужбовців контрольної та експериментальної груп. Така організація дослідження відповідала завданням роботи.

Впродовж кожного заміру з усіма військовослужбовцями проводились тестування за певним набором діагностичних методик. Були використані найбільш компактні за часом та виконанням методики.

Головними критеріями при виборі методик були: достатня інформативність; можливість кількісної оцінки отриманих результатів та їх діагностичного значення; доступність і простота практичного освоєння методик, що включають необхідність тривалої і спеціальної підготовки.

Оцінка суб'єктивного стану військових спеціалістів. Для оцінки суб'єктивного стану військових спеціалістів був застосований тест диференційованої самооцінки втомі, запропонований В.А. Доскіним та співавторами, що ґрунтується на попередньому визначенні основних компонентів функціональних станів.

Дослідження індивідуально-психологічних якостей. Для дослідження індивідуально-психологічних якостей був використаний опитувальник "Прогноз - 2", що дозволяє визначити рівень нервово-психічної стійкості військовослужбовців, та відповідно, спрогнозувати ймовірність нервово-психічних зривів в особливих (екстремальних) умовах при виконанні навчально-бойових завдань.

Дослідження успішності професійної діяльності. Найбільш інформативними критеріями для характеристики працездатності військовослужбовців є її прямі показники, що дозволяють оцінити успішність навчально-бойової діяльності.

Для характеристики працездатності військовослужбовців використовувалася вправа №21 спеціального комплексу прийомів рукопашного бою (РБ-3).

Основу для визначення особливостей динаміки працездатності військовослужбовців контрольної та експериментальної груп склали результати їх психодіагностичного обстеження на другому та третьому етапах дослідження. На другому етапі дослідження нами було обстежено 28 військовослужбовців взводу; 14 з них склали контрольну групу, 14 - експериментальну (вибірка випадкова). На другому етапі необхідно було встановити, наскільки суттєві розбіжності між ними, і на підставі отриманих даних прийняти рішення щодо доцільності проведення запропонованого комплексу методів та заходів психологічної підготовки з військовослужбовцями експериментальної групи у відповідності до завдань дослідження.

На підставі результатів, отриманих за всією вибіркою досліджуваних на другому етапі, з метою оптимізації подальшої діагностичної роботи та підвищення інформативності діагностичних показників, нами було проведено кореляційний аналіз між всіма показниками прямої і побічної працездатності військовослужбовців контрольної та експериментальної груп за допомогою методу попарних кореляцій. Дані кореляційного аналізу показали, що кореляційні зв'язки в основному позитивні ($P \leq 0.01-0.05$). Найбільш стійкі позитивні кореляційні зв'язки спостерігаються для показників тривожності та нервово-психічної стійкості (0.460). Стійкі кореляційні зв'язки між інформативними показниками контрольної та експериментальної груп дозволяють стверджувати, що між ними немає суттєвих розбіжностей. Це дозволяє на підставі порівняльного аналізу показників на третьому етапі дослідження визначити наявні тенденції в зміні працездатності та функціональних станів військовослужбовців та ступінь наявних зрушень. Для вирішення цього завдання було проведено психодіагностичне обстеження військовослужбовців контрольної та експериментальної груп за визначеними методиками в кількості 28 чоловік, що вже досліджувались на попередньому етапі.

Оптимальні експериментальні результати дослідження прямих та побічних показників працездатності свідчать про те, що в динаміці працездатності військовослужбовців експериментальної групи в місячному періоді дослідження наявні стійкі позитивні зрушення у порівнянні з контрольною групою.

Висновок про суттєвість розбіжностей підтверджується за допомогою кореляційного аналізу. Серед інформативних показників найбільших зрушень зазнають значення суб'єктивної оцінки стану реактивної тривожності, виконання вправ рукопашного бою. Зазначені тенденції підтверджуються проведенням кореляційного аналізу з обчисленням коефіцієнту рангової кореляції Спірмена.

Проведення попарного кореляційного аналізу між всіма показниками працездатності контрольної та експериментальної груп на третьому етапі дослідження вказує на те, що в динаміці показників експериментальної групи спостерігаються суттєві зрушення в бік позитивних значень і мають місце достовірні відмінності для більшості показників (суб'єктивна оцінка стану та ін.) в порівнянні з показниками, отриманими для контрольної групи, а глибина зрушень цих показників складає 6-12% (для контрольної групи - 3-5%).

Таким чином, в результаті проведення психологічної підготовки спостерігається виражене покращення функціонування підсистеми психофізіологічного забезпечення професійної діяльності військовослужбовців експериментальної групи. В результаті проведення кореляційного аналізу спостерігаються слабкі позитивні зв'язки для показників суб'єктивної оцінки стану, реактивної тривожності та для прямих показників працездатності (r не більше 0.2) для контрольної та експериментальної груп. Результати кореляційного аналізу вказують на суттєве зниження рівня кореляції між показниками працездатності контрольної та експериментальної груп, що за наявності позитивних зрушень в останній дозволяє підтвердити істинність гіпотези щодо позитивного впливу ранньої психодіагностики та методів і засобів психологічної підготовки на ефективність

Питання психології

професійної діяльності військовослужбовців.

Підсистеми операційного забезпечення та суб'єктивного відображення стану зазнають найбільш суттєвого впливу; підсистеми професійного та психофізіологічного забезпечення також виявляють позитивні зрушення. Суттєвість визначених тенденцій підтверджується статистичним аналізом. Відмінності в показниках, що існують між значеннями суб'єктивної оцінки стану, операційного забезпечення діяльності та професійного і психофізіологічного рівнів контрольної та експериментальної груп підтверджуються за допомогою кореляційного аналізу, що свідчить про наявність зазначених тенденцій. Дані кореляційного аналізу доповнюють наші уявлення щодо динаміки зміни показників працездатності військовослужбовців в наслідок психологічного впливу, про що свідчать отримані результати, підтверджуючи висновки щодо оптимізації професійної діяльності військовослужбовців шляхом застосування методів та засобів психологічної підготовки. При цьому спостерігаються здебільшого однотипні

позитивні зрушення інформативних показників, однак їх глибина в експериментальній групі суттєво перевищує контрольну. При цьому найбільших зрушень зазнають оцінки професійного рівня та суб'єктивної оцінки стану, а оцінки нервово-психічної стійкості та лабільності ЦНС - найменших. Загалом глибина зрушень діагностичних показників між 2 і 3 етапами дослідження складає 25-30% для експериментальної групи і 6-12% для контрольної групи.

Таким чином, дослідження динаміки працездатності військовослужбовців в умовах навчально-бойової діяльності та аналіз отриманих емпіричних даних дозволяє визначити, що комплекс методів та засобів психологічної підготовки, котрий був застосований до військовослужбовців експериментальної групи, дозволяє здійснювати ефективний психологічний вплив на показники їх працездатності та функціональні стани, і, відповідно, оптимізувати військово-професійну діяльність військовослужбовців. Суттєвість визначених тенденцій підтверджується даними кореляційного аналізу.

Література

1. Блінов О.А. Психологічні умови професійної діяльності аеромобільних військ при підготовці і здійсненні парашутних стрибків // Проблеми безпеки української нації на порозі ХХІ сторіччя. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції / Заг.ред.проф. М.І.Пірен. - Київ -Чернівці: КВГІ, 1998, - С. 321-329.
2. Макаревич О.П. Психологічна підготовка особистості до поведінки у складних ситуаціях.// Навчально-методичний посібник.-К.: ВГІ НАОУ, 2000.-185 с.
3. Малоपुरин И. Психологические основы обучения воинов Сухопутных войск.- М.: Воениздат, 1983.- 291 с.
4. Москвин П. Морально-психологическая подготовка личного состава Бундесвера // Зарубежное военное обозрение, 1988.- N 1. - С. 14-19.